

ІНВЕНЦІЙНІ ДІЇ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ТВОРЧОСТІ У ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

У статті аналізуються основні види інвенцій у продуктивно-творчій діяльності в дошкільному віці.

Ключові слова: *інвенції, продуктивно-творча діяльність.*

В статье представлен анализ основных видов инвенций у продуктивно-творческой деятельности в дошкольном возрасте.

Ключевые слова: *инвенции, продуктивно-творческая деятельность.*

The analysis of main types of inventions in efficiently-creative activity in pre-school age is under consideration in the article.

Key words: *inventions, efficiently-creative activity.*

Постановка проблеми. Традиційними для психології є дослідження особливостей розвитку творчості у різні вікові періоди і в різних видах діяльності. Більшість дослідників сходяться на думці про дошкільний вік як початковий етап розвитку творчих дій в ігровій діяльності. Однак, ще маловивченою залишається проблема механізмів виникнення та розвитку творчості дошкільників.

Короткий аналіз сучасних досліджень. Перші прояви творчості у формі надситуативності та пошукової активності, на думку В.Т. Кудрявцева, О.І. Кульчицької, В.О. Моляко, М.М. Подд'якова, можна спостерігати в ігровій та продуктивній діяльності у дошкільному віці [3; 5; 7]. Ряд дослідників відзначають, що в умовах креативно збагаченого середовища дошкільникам властивий поступовий перехід від наслідування до творчості (В.М. Дружинін, В.О. Просецький, Р. Стернберг, Н.В. Хазратова). Доведено, що дошкільний вік є сензитивним періодом розвитку творчості шляхом наслідування (О.М. Леонтьєв, В.А. Роменець Є.В. Субботський), виявлено

етапи та фактори розвитку творчості у процесі наслідування (М.М. Гнатко, Г.В. Ожиганова, Н.В. Хазратова).

Наслідування як один із механізмів розвитку передбачає точне відтворення зразка діяльності. Однак, у процесі наслідування особистість не досягає точної копії, демонструючи відхилення від зразка – інвенції. Розглядаючи особливості когнітивного розвитку дитини Ж. Піаже використовує поняття «інвенції» як природний засіб самостійного творчого пізнання дитиною оточуючого світу [6]. У контексті розвитку творчості інвенції – спонтанні відхилення від заданого зразка діяльності, що виникають у ході діяльності. На думку О.Л. Музики, інвенції є природною передумовою розвитку творчих здібностей особистості за умови їх визнання оточенням та наявності досвіду суспільно-схвалюваної діяльності [4]. Розвиток творчості дошкільників базується на усвідомленні та цілеспрямованому використанні інвенцій при виконанні різних видів діяльності.

Формулювання завдань дослідження. Виконання будь-якої діяльності у дошкільників базується на наслідуванні, яке, однак, не завжди є успішним. При виконанні доступної одноманітної або недоступної діяльності поступово виникають відхилення від зразка. Постає необхідність виявлення тих видів інвенцій, які лежать в основі розвитку творчості дошкільників.

Виклад основного матеріалу дослідження

За результатами експериментальних досліджень нами виявлено, що інвенції, які виникають на різних етапах оволодіння дошкільниками діяльністю, відрізняються за змістом, способом виникнення та доцільністю в конкретних умовах діяльності [8].

Динаміка інвенцій відповідає двом лініям розвитку наслідування у продуктивній діяльності дошкільників: 1) усвідомлення та закріплення доцільних інвенцій; 2) відмова від тупикових інвенцій.

Одним із критеріїв розмежування творчих дій у дорослому та дитячому віці є їхня доцільність в умовах конкретної діяльності. На думку М.М. Гнатка та В.М. Дружиніна, творчими можуть вважатися лише суспільно корисні дії

[2]. Специфікою дитячого віку є демонстрація інвенцій здебільшого для отримання визнання оточення, а не досягнення високих результатів діяльності. Це зумовлює відносну ситуативну доцільність будь-яких відхилень від зразка (одні й ті ж дії в різних умовах можуть мати різний ступінь доцільності). Інвенції, які мають суспільну цінність, закріплюються як засіб отримання творчого результату.

Інвенції виникають у процесі наслідування дитиною дій дорослого та ровесників по ходу оволодіння діяльністю. При ознайомленні зі змістом та способами виконання діяльності у свідомості дитини відсутнє уявлення очікуваного результату, що спричиняє домінування покрокового наслідування дій дорослого. Інвенції виникають як випадкові відхилення від заданого зразка і можуть не усвідомлюватися дошкільниками. На етапі перенасичення, коли вже сформовано всі основні уміння, відбувається переорієнтація з наслідування на рефлексію власних дій, зокрема, інвенційних. Уявлення про кінцеву мету дозволяє дітям прогнозувати діяльність, усвідомлювати інвенції та на їх основі отримувати результати, відмінні від заданого зразка. Механізмом усвідомлення інвенційних дій є порівняння власного виробу зі зразком діяльності. За умови прийняття оточенням доцільності інвенційних дій, вони закріплюються як засіб отримання нових результатів та задоволення потреби у визнанні. Беззмістовні інвенції лише тимчасово привертають увагу оточення, тому не можуть бути закріплені як універсальний засіб творчості.

У ситуації одноманітної діяльності інвенційні дії виникають за механізмом розузгодження наявної інформації та попереднього досвіду і потреб дитини, що відповідає положенню Д.Б. Богоявленської про мотиваційну основу творчих дій [1]. У цьому випадку провідним механізмом виникнення інвенційних дій є пошукова активність, яка спрямована на адаптацію до невизначених умов.

Аналіз результатів експериментальних досліджень дозволяє виділити основні види інвенційних дій дошкільників за критеріями походження, доцільності (продуктивності) та способу виникнення (табл. 1).

Таблиця 1.

Динаміка прояву інвенцій у продуктивно-творчій діяльності дошкільників

Вид інвенцій	Особливості прояву на різних етапах оволодіння діяльністю (усереднені показники прояву дій)				Статистична значимість відмінностей між проявами інвенцій на етапах освоєння та творчості*
	Освоєння	Репродуктивна діяльність	Пошукова активність	Творчість	
Випадкові	3,8	5,3	5,9	3,5	0,791 ($p \leq 0,43$)
Цілеспрямовані	0	0	0	3,7	-7,910 ($p \leq 0,01$)
Беззмістовні	2,6	2,9	3,5	2,7	-0,305 ($p \leq 0,76$)
Доцільні	1,2	2,4	2,4	4,5	-6,547 ($p \leq 0,01$)
Інвенцій-модифікації	0	0,9	3,3	2,9	-8,593 ($p \leq 0,001$)
Інвенцій-трансформації	0	0,2	1,4	3,1	-7,745 ($p \leq 0,01$)
Використання досвіду	3,8	4,2	1,2	1,1	10,437 ($p \leq 0,001$)

* Статистична значимість відмінностей перевірялася з допомогою *t*-критерію Стьюдента для залежних вибірок (Statistica 6.0)

Динаміка змін у використанні дошкільниками інвенцій різного виду має високу статистичну значимість за більшістю параметрів. Відсутність змін у використанні випадкових та беззмістовних інвенцій є цілком закономірним та пояснюється особливостями розвитку творчості у дошкільному віці.

За походженням виділено випадкові та цілеспрямовані інвенції. Дії, які, виникаючи у процесі наслідування, унеможливають точне копіювання зразка діяльності були названі *випадковими* інвенціями. Механізмом виникнення таких інвенцій є спонтанне варіювання дошкільниками умов виконання діяльності або міжособистісної взаємодії. На початкових етапах оволодіння діяльністю такі інвенції відкидаються як помилки, а при досконалому її виконанні використовуються як засіб привернення уваги. При ознайомленні з діяльністю абсолютна більшість досліджуваних неправильно ліпила хвіст півника, але ця „помилка” одразу ж виправлялася. Усвідомлення цієї ж інвенції („Це ж індик!”) на етапі перенасичення зумовило переорієнтацію діяльності на виготовлення іншого виробу. Випадкові інвенції, виникаючи на будь-якому етапі оволодіння діяльністю, усвідомлюються здебільшого на етапі перенасичення, коли вміння вже

сформовано, а інвенційні дії є засобом уникнення одноманітності. Іншим варіантом виникнення випадкових інвенцій є усвідомлення дій, не пов'язаних зі змістом діяльності. Досліджуваний А. під час заняття закашлявся; це привернуло увагу ровесників та викликало наслідування. Надалі А. намагався отримати визнання, імітуючи кашель, що демонструє механізм виникнення інвенцій у будь-яких видах активності дошкільників.

Цілеспрямованими інвенціями ми називаємо дії дошкільників, які виникають у результаті довільного експериментування з вихідними умовами. Змістом цілеспрямованих інвенцій можуть бути вдосконалення, смислова видозміна виробу або його елементів, варіювання прийомів виконання діяльності, спрямовані на отримання творчого результату.

Загальною закономірністю динаміки інвенційних дій, за умови їх визнання з боку оточення, є послідовний перехід від випадкових до цілеспрямованих. У ситуації ігнорування інвенцій оточенням особистість, як правило, відмовляється від їх використання. Збереження непопулярних цілеспрямованих інвенцій спостерігається тоді, коли дитина вже має досвід успішного їх використання і вони закріплені у свідомості як ціннісні утворення. Такі інвенції, як правило, пов'язані зі змістом або способами виконання творчої діяльності і є одним із критеріїв розвитку творчих здібностей.

За *доцільністю* в умовах конкретної діяльності було виділено два види інвенцій: беззмістовні (непродуктивні) та доцільні (продуктивні).

Беззмістовні інвенції визначаються як такі, що не мають суспільної значимості в умовах конкретної діяльності. Механізмом їх виникнення є спонтанне варіювання різних форм активності за методом „спроб і помилок”: дитина „перебирає” різні дії, перевіряючи їх на прийнятність у колі ровесників. На рівні непродуктивних інвенцій дії дошкільників зосереджуються на експериментуванні з матеріалом (виготовлення розрізнених деталей, не пов'язаних між собою) або на формах поведінки (вередування; поведінкові реакції, які відволікають інших досліджуваних від діяльності). Виникнення беззмістовних інвенцій, очевидно, пов'язане з

відсутністю в дитини продуктивних засобів діяльності та налагодження взаємостосунків з ровесниками. Однак, відсутність суспільної значимості нового продукту або способу поведінки унеможливорює отримання визнання з боку оточення. За таких умов дошкільники змушені відмовитися від беззмістовних інвенцій.

Доцільними, або продуктивними, є значимі інвенції, які характеризують новий продукт з точки зору „сміслової адекватності” (термін В.М. Дружиніна) [2], тобто відповідають умовам суспільно схвалюваної діяльності. Доцільні інвенції можуть вважатися творчими діями (під час виконання продуктивної діяльності на етапі перенасичення досліджувані згадували віршики та пісні, які вчили раніше). Цілеспрямовані продуктивні інвенції є безпосередньою передумовою розвитку творчих здібностей у дошкільному віці (нагадування пісеньки зумовило переорієнтацію дій досліджуваної С. від наслідування до цілеспрямованих інвенцій, відповідно до змісту пісні).

У дошкільному віці розмежування беззмістовних та продуктивних інвенцій є відносним, оскільки доцільність кожної інвенції визначається умовами конкретної діяльності. Досліджувана Я., середня група, при виготовленні моркви перекрутила основний елемент навколо своєї осі та отримала „скрученку” [8]. Випадкова інвенція не спричинила появу нового продукту, однак, в умовах експериментальної групи була визнана ровесниками та стимулювала досліджувану до подальшого цілеспрямованого експериментування з матеріалом. За цих умов беззмістовна інвенція може розглядатися як продуктивна, оскільки спрямовувала діяльність дітей на створення інших, суспільно значимих виробів. Функцією такої інвенції є тестування фізичної та соціальної реальності на прийнятність нового продукту.

За *способом виникнення* ми розрізняємо інвенційні дії модифікації, трансформації та відтворення минулого досвіду у нових умовах. *Інвенційні дії модифікації* передбачають внесення незначних видозмін у заданий зразок діяльності при збереженні його істотних властивостей (досліджуваний О. при

виготовленні завеликих деталей для очей півника здійснює модифікацію, стверджуючи, що „це окуляри”).

Інвенцій-трансформації, що виникають у наслідуванні, передбачають зміну суттєвих властивостей заданого зразка. Характерним для діяльності досліджуваних у цьому випадку є використання ланцюгових трансформацій, результатом яких є кардинальна зміна виробу. Випадкова продуктивна інвенція може викликати цілий ряд цілеспрямованих інвенційних дій. Наприклад, виготовлення занадто довгої деталі тулуба півника призводить до виготовлення черв'яка (випадкова інвенція); при спробі закрутити черв'яка досліджувана отримує равлика (цілеспрямоване експериментування); випадкове виготовлення довгої основної деталі більших розмірів зумовлює виникнення крокодила (цілеспрямована інвенція). Тут проглядається переорієнтація з результативних мотивів на процесуальні, коли основний зміст діяльності концентрується на можливості перетворення зразка, а не лише на виготовленні виробу.

Основою інвенційного *використання минулого досвіду* в нових умовах є здатність до перенесення вмінь продуктивної діяльності тоді, коли ситуація наслідування прямо до цього не спонукає. Передумовою виникнення інвенцій такого виду є здатність до дитиною усвідомлення власних дій та уявлення про очікуваний результат (на занятті діти згадали, що нещодавно вчилися ліпити качку: „Тулуб ліпиться так само, як у півника”).

Основу творчих дій у дошкільному віці створюють всі описані види інвенцій, окрім беззмістовних, які утворюють тупикову лінію. Характерним є той факт, що беззмістовними можуть бути тільки інвенції-трансформації. Очевидно, прийоми модифікації та використання минулого досвіду забезпечують створення нового виробу на основі вже готового, що полегшує процес смислоутворення інвенційної дії. Трансформація передбачає радикальну змістову зміну продукту та вимагає високого рівня антиципації очікуваного результату, що не відповідає можливостям дошкільників.

Як свідчать результати дослідження, в умовах продуктивно-творчої діяльності всі досліджувані використовували інвенції різних видів. Здебільшого виготовлення творчого продукту є результатом використання комбінації інвенційних дій різних за походженням, доцільністю та способом виникнення. З позицій розвитку творчості дошкільників найбільш продуктивним видається використання продуктивних цілеспрямованих інвенцій-трансформацій як засобів створення нових продуктів, що підтверджується кількісними показниками їх прояву.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз результатів дослідження показав, що продуктивні інвенції є основною виникнення творчих дій у продуктивно-творчій діяльності дошкільників. Показниками розвитку творчих здібностей є орієнтація на продуктивні інвенції та здатність до їх усвідомлення і цілеспрямованого використання як засобів творчості. Перспективи подальших досліджень вбачаються у вивченні вікової динаміки продуктивних інвенцій у творчій діяльності на різних вікових етапах.

Список використаних джерел:

1. *Богоявленская Д.Б.* Психология творческих способностей: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр „Академия”, 2002. – 320 с.
2. *Дружинин В.Н.* Психология общих способностей. – СПб.: Питер Ком, 1999. – 368 с.
3. *Кудрявцев В.Т.* Выбор и надситуативность в творческом процессе: опыт логико-психологического анализа проблемы // Психол. журнал. – 1997. – Т. 18, №1. – С. 16-30.
4. *Музыка О.Л.* Інвенційно-стратегіальна модель розвитку творчо обдарованої особистості // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. – №12 (37). – С. 130-136.
5. Одаренность и ее выявление у детей дошкольного возраста (Методические рекомендации) / *В.А. Моляко, Е.И. Кульчицкая, Н.И. Литвинова, Л.Г. Черная.* – К.: Ово «Знание» Украины УДЭНТЗ, 1993. – 105 с.
6. *Пиаже Ж.* Избранные психологические труды. Психология интеллекта. Генезис числа у ребенка. Логика и психология. – М., «Просвещение», 1969. – 659 с.
7. *Поддьяков Н.Н.* Новый подход к развитию творчества у дошкольников // Вопросы психологии. – 1990. – №1. – С. 16-19.
8. *Портницька Н.Ф.* Експериментальне дослідження особливостей наслідування в процесі продуктивної творчої діяльності дошкільників // Педагогіка та психологія професійної освіти // Науково-методичний журнал. – 2005. – №6. – С. 156- 163.